

delno uspela. Edina zbirna poročila o hudodelstvenosti na Slovenskem je našla v poslovnih izkazih Višjega državnega tožilstva v Ljubljani in še to le za čas od leta 1934 do 1939. Obravnavano problematiko je zato fragmentarno osvetlila zlasti s članki iz Slovenca in Slovenskega naroda ter z ugotovitvami iz literature.

Po časopisju in deloma arhivskih virih je opisala tudi vse primere izvršenih smrtnih kazni za najtežja kazniva dejanja. Sodno prakso je posebej osvetlila z obsodbami pred Državnim sodiščem za zaščito države v Beogradu ter pred slovenskimi okrožnimi sodišči, ki so vodila tudi veliko procesov zaradi prepovedane komunistične dejavnosti. Po ohranjenem arhivskem gradivu je ugotovila, da je bilo okoli 20 primerov obtožb slovenskih storilcev po tistem členu Zakona o javni varnosti in reda v državi, na podlagi katerega je bilo mogoče izreči tudi smrtno kazen, izrečena pa ni bila niti ena: "Sodišča torej niso izrekala krutih kazni, čeprav jim je zakon dajal vsa pooblastila. Večinoma so celo uporabljali možnosti zamenjave strožjih vrst prostorskih kazni za milejše ..." (str. 127), v glavnem pa do pet let. Utemeljitive teh sodb bi zaslužile, namesto obsežnih prevzetih ocen nekaterih značilnosti komunističnega delovanja, podrobno analizo po sodnih spisih.

V posebnem poglavju je dr. Melikova prikazala stanje arhivskega gradiva kazenskega sodstva v Sloveniji oziroma fondov rednih sodišč in fondov državnih tožilstev, ki jih hrani pet slovenskih arhivskih ustanov oziroma njihove enote. O njem je, po v nekaterih regionalnih arhivih bolj kvantitativnem pregledu, njena temeljna ugotovitev, da je ohranjenost arhivskega gradiva za kazensko sodstvo v njih za trideseta leta "silno slaba" (str. 211) kot posledica neustreznega in nesistematičnega izločanja sodnih spisov ter neizvajanja določil arhivske zakonodaje. Ob tem je posebej osvetlila način pridobivanja sodnih spisov v nekdanji Zgodovinski arhiv centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije z razbijanjem fondov.

V sklepnem poglavju Kazensko sodstvo, zgodovina in arhivistika je podala poglede na njihove medsebojne odnose, v Zaključku pa je ocenila pomen pravosodnega gradiva za družbeno, pravno, politično in kulturno zgodovino, pri čemer dokumenti kazenskega sodstva kažejo "neko družbo z njene temne plati ... Pravzaprav nam kazenski zakoni prikazujejo kulturo, kazenski spisi pa osvetljujejo nekulturo neke družbe" (str. 148).

Iz pregleda virov se vidi, da je avtorica uporabljala gradivo osmih arhivskih fondov in zbirk, dalje številne zakone in uredbe, od časnikov pa Slovenca, Slovenski narod in Jutro, na desetih straneh pa je navedla samostojne publikacije in razprave, ki s pravnega, zgodovinskega ali arhivističnega vidika osvetljujejo posamezna vprašanja iz obravnavane problematike.

Dr. Jelka Melik je v predgovoru poudarila, da "je kratek prikaz ustroja in delovanja kazenskega sodstva na Slovenskem v tridesetih letih" (str. 5) namenjen arhivistom kot pomoč in opora pri vrednotenju in strokovni obravnavi ohranjenega arhivskega gradiva, pa tudi njegovim uporabnikom, zlasti zgodovinarjem in pravnikom, z vidika "kaj lahko v arhivih pričakujejo

in kje to najdejo". V tem pogledu smo dobili dragoceno delo. Tretja namembnost, "tudi vsem, ki verjamejo, da se je mogoče iz zgodovine učiti in se tako izogniti ponavljanju napak," pa ima po izkušnjah skromnejše možnosti za uresničitev.

Miroslav Stiplovšek

Darinka Drnovšek, Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954, Viri 15, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2000, 386 strani

Doslej izdanih petnajst knjig virov izpričuje skrb Arhivskega društva Slovenije in Arhiva Republike Slovenije za dostopnost arhivskih virov čim širšemu krogu bralcev, pa tudi pluralizem in pragmatičnost pri izdajanju (v pozitivnem pomenu besede), za katera ima gotovo precej zaslug dolgoletni urednik zbirke, profesor dr. France M. Dolinar. Osebnost me tudi veseli, da so vrata v zbirki še posebej odprta sodobni zgodovini – čeprav seveda ne v škodo katerega koli drugega obdobja.

Knjiga Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954 obsega zapisnike politbiroja, ki jih je Darinka Drnovšek pripravila za objavo in jim napisala tudi tehtno uvodno študijo o organizaciji in načinu delovanja komunistične partije Slovenije v letih 1945-1954. Gre za 157 zapisnikov najbolj odločilnega organa v Sloveniji, v katerem je bilo – v celoti gledano – v posameznih letih kakšnih petnajst ali šestnajst ljudi, ki so dobesedno vodili Slovenijo. Zapisniki odražajo način delovanja komunistične partije, njena znotrajpartijska razmerja, postopno spreminjanje načina delovanja od polilegalnega delovanja izrazito kadrovske partije do nastanka množične organizacije pod vplivom prvega partijskega liberalizma, ki je v začetku petdesetih let izzvalo hude notranje pretrese. Izražajo pa tudi splošno stanje v Sloveniji, odnos do Jugoslavije, stališča posameznih vodilnih komunističnih funkcionarjev in ne nazadnje značajske poteze ljudi, ki so oblikovali slovensko politiko v prvem povojnem desetletju. Po logiki delovanja tedanje politične nomenklature so najpomembnejši vir za preučevanje politične, v dobršni meri pa tudi ekonomske in kulturne zgodovine v prvem povojnem obdobju. Še posebej zanimivo se skozi njene odslukavajo revolucionarni procesi, odnos do politične in siceršnje opozicije, do cerkve. Zapisniki – še posebej v prvem obdobju – so po besedah skopi, po vsebini pa izredno povedni, po eni strani izražajo skrajni revolucionarni pragmatizem, po drugi pa – ob pozornem branju – tudi strateško usmeritev komunistične partije, njena prizadevanja za korenito spremembo družbene ureditve, razkorak med idealno zamišljeno družbo in stvarnostjo ter s tem povezana razočaranja tako v odnosu do socialnega kot nacionalnega vprašanja (to je odnosa do Jugoslavije).

Običajno velja prepričanje, da zgodovinarji, ki se

ukvarjamo s sodobno zgodovino, nimamo težav z razbiranjem virov ali da jih imamo vsaj bistveno manj kot tisti, ki se, denimo, ukvarjajo s srednjim ali novim vekom ali še starejšimi obdobji. To velja le deloma. Razvozlanje imen, kratic posameznih besed, iskanje pomena in podtonov zapisanih stavkov pri dokumentih, ki so obravnavani v tej knjigi, ni nič manj težavno kot pri starejših obdobjih. Zahteva izjemno potrpežljivost, zelo dobro poznavanje historične stvarine in obravnavanega zgodovinskega obdobja. Šele ko so dokumenti pretipkani, urejeni, komentirani in natisnjeni, postanejo splošno dostopni. S tem se močno poveča moč njihove uporabe.

Izdaja zbirke virov te vrste je področje, kjer se prepletata izrazito arhivsko in izrazito raziskovalno delo, stroka in znanost. Za kakovostno pripravo je torej nujna strokovna dozorelost. Sam sem pri knjige vesel iz več razlogov. Prvič iz golega pragmatizma, saj mi bo, kot vsem, ki se ukvarjamo s sodobno zgodovino, precej olajšala raziskovanje in omogočila, da kakšno razpravo ali poglavje napišemo brez dolgotrajnega sedenja v arhivih. Drugič zato, ker je eden od dokazov, da so arhivisti – vsaj v veliki meri – tudi z najbolj občutljivim gradivom (kljub raznim drugačnim namigovanjem, ki jih občasno lahko slišimo) ravnali resno in odgovorno, v skladu z zavezanostjo pravnim normam in etiki poklica. In tretjič – tokrat predvsem na osebni ravni – kot Darinkin prijatelj in nekaj let tudi njen arhivski sodelavec sem vesel zato, ker je kljub vodenju oddelka, vsakdanjemu odgovornemu arhivskemu delu zmogla tudi izdajo te zbirke virov.

Božo Repe

Tatjana Rezec-Stibilj, Lojz Tršan, Filmsko gradivo Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije, tretji del, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2000, 295 strani

V teh spremenljivih časih je pravo olajšanje videti, da se nekatere stvari prav nič ne spreminjajo in da ostajajo takšne, kot morajo biti. Žlahtno konzervativne in strokovno neoporečne. Razveseli in navduši pa nas lahko spoznanje, da se je to primerilo kljub generacijski zamenjavi piscev; čeprav sta novi pričujoči zvezek s popisom filmskega gradiva Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije sestavila mlada nadaljevalca dela gospoda Ivana Nemaničiča – gospa Tatjana Rezec-Stibilj in gospod magister Lojz Tršan.

Podrobnosti o obliki in vsebini zvezka sta oba pisca pregledno in jedrnatopisala v uvodu, iz katerega povzemam le nekaj najpomembnejših dejstev: v zvezku je opisano petsto trinajst filmov, ki tako – z že objavljenimi inventarji – dosegajo vedno bolj osupljivo število tisoč sedemsto šestindevetdeset strokovno obdelanih filmov. Opozoriti velja predvsem na nove

stare filme: Postojno iz leta 1909, Postojnsko jamo iz leta 1926, Generala Maistra iz leta 1918, film "Oj, lijetni sivi Sokole" iz leta 1934 ter Planico iz leta 1936. Pomembna novina so manj znani filmi številnih producentov, ki v strokovnih pisanjih doslej niso bili pogosto omenjeni. Gre predvsem za izdelovalce naročenih predstavitvenih, propagandnih in vzgojno-izobraževalnih filmov, med katerimi je več kot trideset let prednjačil Unikal studio Ljubljana. Ta je združeval filmske ustvarjalce, ki so, na videz ob robu glavne filmske struge, ustvarjali svoja dela, za katera so mnogi menili, da spadajo v nekako ne prav resno amatersko okolje. Pa se – kot mnogokdaj – iz časovno le malo bolj oddaljenega gledišča izkaže, da se od tako imenovanih "umetniških", "profesionalnih" izdelkov prav nič ne ločijo; še več: izkaže se, da so o svojem času na svoj način povedali mnogo več, kot bi jim bili pripravljene priznati. Ne nazadnje so v številnih predstavljani vsi pomembnejši "paradni konji" totalitarnega enoumnega slovenskega gospodarstva: Elektrogospodarstvo Slovenije, Iskra Kranj, Tovarna avtomobilov Maribor, Železarna Jesenice, Pionir Novo mesto, SCT Ljubljana, Ingrad Celje, pa tudi Republiški sekretariat za ceste.

Samo predstavljamo si lahko vrednost teh filmov čez nekaj desetletij, ko bomo ugotovili, da imamo o svojem delu in nehanju slikovite prikaze iz šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih let, iz devetdesetih in iz novega tisočletja pa ne, ker smo podjetja uničili in zamenjali trajni film za prehitro minljiv magnetoskopski trak.

Kot oba prejšnja tudi pričujoči zvezek prinaša obsežna posebna kazala: krajevno kazalo, kazalo ustvarjalcev, kazalo stvarnih gesel in abecedni seznam filmov.

Pregled kazal pokaže nekaj zanimivih vsebinskih premikov: predvsem kazali ustvarjalcev in stvarnih gesel se kar vidno razlikujeta od seznamov v prvih dveh knjigah. Pojavijo se nova imena filmskih ustvarjalcev, pri nekaterih, že v prvih dveh knjigah vidnih imenih, dramatično poskoči število ob imenih zapisanih števil. Zame osebno pa je še posebej zanimivo kazalo stvarnih gesel, ki bi lahko bilo – malo za šalo, malo zares – prava mala kulturološka ali celo socialno-ekonomska formalna analiza časa, ki ga zajema. Če preštejemo samo število ob posameznih geslih izpianih števil, se nam pokažejo zabavne in zanimive posebnosti, pa tudi podobnosti in razlike od prej opisanih časov. Kar zadeva gesla pod črko A, je podobnost s prejšnjima dvema knjigama še najbolj očitna: daleč največkrat so omenjeni avtomobili in vse kar sodi k njim, so pa agrumi posebnost tega tretjega zvezka, saj jih v prejšnjih ne srečamo. Črka B je še vedno v duhu časa posvečena predvsem betoniranju, bagru in bazenom. Največkrat prikazani pojmi črke C so cerkve, cvetje in ceste. Čolni, čebele in časopis so čudno nedoločena skupina. V družbi črke D se ob usihajočih delavcih bolj številno pojavijo diskoteke in deskariji. Črka E – podobno kot v prejšnjih inventarjih – popolnoma obvladuje elektrika. F je rezerviran za fotografijo, film in folklorne skupine. Pod G se po-